Chronologisch Handboekje

VOOR DE

Geschiedenis der Joden

VAN

ALEXANDER DE GR

tot op

Voor de hoogste klass

Tevens een

Exa

G

Chronologisch Handboekje

VOOR DE

Geschiedenis der Joden,

VAN

ALEXANDER DE GROOTE

tot op onzen tijd.

Voor de hoogste klassen der Israëlietische Godsdienst-Scholen.

Tevens een Repetitieboekje voor hen, die zich willen bekwamen voor een

Examen als Godsdienst-Onderwijzer,

door H. BEBBER,

Godsd.-Onderwijzer van den Hoogsten Rang te Amsterdam.

J. L. JOACHIMSTHAL.

AMSTERDAM,

1896.

JOACHIMSTHAL's Stoomdrukkerij, Amsterdam.

VOORWOORD.

De hooge vlucht, die de beoefening der na-bijbelsche geschiedenis, sedert de reorganisatie van het Nederlandsch-Israëlietisch Seminarium genomen heeft, schonk het aanzijn aan tal van voortreffelijke boeken, welke den beoefenaars bij hunne studie uitstekende diensten bewijzen. Ook ik heb, zoowel voor mij zelf, alsook bij het onderwijs, de beste vruchten daarvan geplukt. Er was echter eene leemte, die zich voornamelijk bij het repeteeren telkens deed gevoelen. De behandeling der geschiedenis had tot nu ethnographisch plaats, maar om een goed overzicht te hebben, is een synchronistische behandeling een streng vereischte. Ik heb met mijne zwakke krachten, zij het op zeer bescheiden wijze, in die behoefte trachten te voorzien, en hierin is de oorsprong van dit werkje gelegen. De intelligente lezer merkt reeds dadelijk, dat ik het voortreffelijke werk der Heeren Sluijs en Hoofiën grootendeels gevolgd heb. En hiermede bied ik het mijnen collega's in den lande, evenals den jongelieden, die zich willen bekwamen voor een examen als Godsdienstonderwijzer, aan, in de hoop, dat het een welkome leiddraad zal zijn, bij de beoefening onzer roemrijke, eeuwenlange martelaarsgeschiedenis, en onzer uitgebreide, ongeëvenaarde litteratuur. Voor op- en aanmerkingen, op vriendschappelijke wijze gedaan, houd ik mij beleefd aanbevolen.

Ik heb nog een' zeer aangenamen plicht te vervullen, n.l. mijn innigen hartgrondigen dank te betuigen aan mijn hooggeachten leeraar, den WelEerwaarden Zeer

Geleerden Heer Dr. J. H. Dünner, Opperrabbijn van Noord-Holland, voor den welwillenden raad mij gegeven, en de hooge goedkeuring aan dit werkje geschonken. Die dank zij ook gebracht aan de WelEerw. Zeer Geleerde Heeren Opperrabbijnen in den lande en de WelEerw. Zeer Gel. Heeren Leden van het Bet Din der Portugeesch–Israëlietische gemeente alhier, welke dit werkje waardig gekeurd hebben met hunne invloedrijke handteekening te bekrachtigen. In het bijzonder echter zij mijn welgemeenden dank gebracht aan den WelEerw. Zeer Geleerden Heer M. Monasch, Conrector van het Nederl. Israël. Seminarium, die mij met raad en daad zoo welwillend ter zijde stond, die zich niet alleen belastte met de correctie, en mij menige nuttige wenken en opmerkingen ten beste gaf, maar het ook deed vergezeld gaan van eene warme aanbeveling. Moge de Algoede hen allen nog vele jaren sparen tot zegen van ons dierbaar Jodendom.

In het vertrouwen op een veelvuldig gebruik en dat het eenig nut moge stichten, beveel ik het mijnen medeonderwijzers aan.

Amsterdam, Siwan 5656. / Mei 1896.

H. BEBBER.

AMSTERDAM, 17 Mei 1896.

De ondergeteekende heeft met genoegen kennis gemaakt met het Synchronistisch overzicht van de Joodsche geschiedenis, op beknopte wijze bewerkt door den Heer H. Bebber.

De schrijver heeft daardoor voorzien in eene behoefte voor hen, die in korten tijd de belangrijkste gebeurtenissen van Israëls uitgebreide geschiedenis en de titels van voornaamste letterkundige voortbrengselen van het Jodendom in het geheugen willen terugroepen. Het werkje zal daarom menigeen als repetitie-boek een uitstekenden dienst bewijzen.

M. MONASCH,

Conrector van het Nederl. Israël. Seminarium.

Het bovenstaande behoeft geen nadere bevestiging.

Dr. J. H. Dünner.

Amsterdam, 8 Siwan '56. / 20 Mei '96.

כ״ה

ROTTERDAM, 17 Siwan '56. / 29 Mei '96.

Door den Heer H. Bebber werden mij eenige bladzijden van een door hem geschreven Chronologisch Handboekje van de Geschiedenis der Joden voorgelegd, waaruit mij gebleken is, dat dit werkje voor repetitiën zeer geschikt is. Candidaten, die examen wenschen af te leggen, zullen het moeielijke en tijdroovende maken van uittrekselen uit grootere Geschiedeniswerken niet meer

*

noodig hebben; zij zullen zich uit dit boekje jaartallen en feiten — ik veronderstel dat die correct zijn aangegeven — kunnen inprenten. Ook op scholen zal men het met nut kunnen gebruiken.

RITTER.

GRONINGEN, $\frac{\text{9 Siwan 5656.}}{\text{21 Mei 1896.}}$

Waarde Heer BEBBER.

Het door u vervaardigd Chronologisch Handboekje voorziet, zooals gij te recht opmerkt, in eene gevoelige leemte, die zich bij het onderwijs in de Joodsche geschiedenis voordoet. Ik acht het daarom een nuttig werk, dat gij ondernomen hebt, en vertrouw, dat de kennismaking met uw handboekje goede diensten zal bewijzen aan de beoefening der Joodsche geschiedenis door de Israëlietische schooljeugd. De wijze, waarop gij de u gestelde taak volbracht hebt, zal zeer zeker tot dit doel leiden, als, waaraan ik niet twijfel, het geheel beantwoordt aan de enkele pagina's, die mij ter inzage door u zijn aangeboden. Ik hoop, dat gij voldoening van uwen arbeid zult smaken en wensch uw werkje in veler handen!

Hoogachtend,

A. VAN LOEN, *Opperrabbijn.*

De verschijning van een Chronologisch Handboek voor de geschiedenis van het Joodsche volk zal zeker aan allen, die het voorrecht hebben, die geschiedenis in haren volledigen omvang te beoefenen, als eenvoudig en prac-

tisch middel van herhaling zeer welkom zijn. Het is mij daarom aangenaam, bij de aanbevelingen, aan dezen arbeid van de meest bevoegde zijden verstrekt, als blijk van waardeering voor den bekwamen en zeldzaam ijverigen leeraar, uit wiens pen hij gevloeid is, ook de mijne te voegen.

De Opperrabbijn van Gelderland,
L. WAGENAAR.

ARNHEM, Siwan 5656. / Mei 1896.

Van dit Chronologisch Handboekje mag — zonder banaliteit — gezegd worden, dat het in een behoefte voorziet.

Het is een uitnemend hulpmiddel bij het onderwijs, en een voortreffelijk herinneringsboekje voor hen die Joodsche geschiedenis geleerd hebben.

Het is een kronijk zonder dorheid; annalen in den bondigsten vorm.

Het wekt zelfs den wensch naar een hernieuwd dergelijk werkje over den tijd vóór Alexander.

Moge de schrijver voldoening van zijn arbeid genieten.

T. TAL, *Opperrabbijn.*

AMSTERDAM, 27 Siwan 5656. / 8 Juni 1896.

Den WelEd. Heer H. BEBBER, *Godsd. Onderwijzer van den hoogsten rang alhier.*

Het Bet-Din der Port.-Isr. Gemeente te Amsterdam heeft bij deze de eer U, onder dankbetuiging voor de

toezending uwer proeve van bewerking van het door u vervaardigde, „Chronologisch Handboekje van de Geschiedenis der Joden" kennis te geven, dat het met belangstelling daarvan inzage heeft genomen. Het verklaart gaarne, dat een dergelijk werkje op de wijze, als door u is samengesteld, bij het repeteeren der Joodsche Geschiedenis van veel nut kan zijn en daarom als eene welkome aanvulling der bestaande leerboeken op dit gebied kan worden beschouwd.

Het Bet-Din voornoemd:

I. v. J. PALACHE.
A. R. PEREIRA Szn.
J. M. CHUMACEIRO.

Vóór de gewone Jaartelling.

330. Alexander de Groote, koning van Macedonie, komt te Jerusalem. De hoogepriester Jaddua biedt hem de sleutels der stad aan, waardoor hij welwillend jegens de Joden gestemd wordt.

323. Na Alexander's dood wordt Palestina, na vele oorlogen, bij Egypte ingelijfd Ptolomeus Soter of Lagus voert vele Joden naar Alexandrië.

245. Op last van Ptolomeus Philadelphus wordt de bijbel door 72 Joodsche geleerden in het Grieksch vertaald. (Septuaginta.)

214. Bloedige vervolging der Joden door Ptolomeus Philopator, omdat hem door den hoogepriester Simon II (de rechtvaardige) geweigerd was in het allerheiligste te gaan.

197. Antiochus de Groote, koning van Syrië, door de Joden geholpen, verovert Jerusalem en hecht Palestina aan zijn gebied.

167. Antiochus IV Epiphanes, door den hoogepriester Menelaus daartoe aangezet, wil den Joden het Grieksche Heidendom opdringen; de tempel wordt verontreinigd; groot bloedbad onder de Joden te Jerusalem aangericht.

166. Mattisjahu en zijne zonen behalen eene schitterende overwinning op de Syriërs.

164. Juda de Makkabeër verslaat tot vijf malen toe het Syrische leger. Instelling van het Inwijdingsfeest.

161. Juda sneuvelt in een gevecht tegen Bacchides.

143. Jonathan vermoord door Diodothus Tryphon.

142. Demetrius II, Nikanor, verklaart de Joden onafhankelijk. Invoering der Joodsche jaartelling.

140. Simon erfelijk vorst en hoogepriester. Begin der Hasmoneïsche dynastie (nieuwe munten.)

135. Simon, zijne vrouw en twee zijner zoons vermoord door zijn schoonzoon Ptolomeus ben Chabib, daartoe omgekocht door Antiochus Sidetes. Johannes Hyrkanus aanvaardt de regeering.

131. Hyrkanus onderwerpt de Edomiten en andere om-

liggende volksstammen. Verdeeling van het volk in 3 partijen, Phariseërs, Chasideërs en Tsaduceërs.

106. Hyrkanus sterft nadat hij tot de Tsaduceërs was overgegaan.

104. Alexander Jannai wordt koning. Hij voert vele oorlogen met afwisselend geluk, gaat over tot de Tsaduceërs en richt eene vreeselijke slachting onder de schriftgeleerden aan.

79. Alexandra, weduwe van Alexander Jannai, aanvaardt de regeering. Zij zorgt voor onderwijs en rechtspleging (Juda ben Tabbai en Simon ben Setach).

70. Alexandra sterft. Broederoorlog tusschen Hyrkan en Aristobulus. De laatste, geholpen door de Tsaduceërs, wordt Koning. Hyrkan hoogepriester.

64. Hyrkan, door den Edomiet Antipater tegen zijn broeder opgehitst, vraagt hulp bij den Arabischen vorst Aretas. Aristobulus wendt zich tot den Romeinschen veldheer Scaurus. De drieman Pompejus daagt beide broeders naar Damascus. Aristobulus versterkt Jerusalem, welke stad, na eene hardnekkige verdediging, door Pompejus wordt ingenomen (63). Antipater, rijksbestuurder, Hyrkan, hoogepriester en volksvorst. Aristobulus met zijn gezin naar Rome gevoerd.

57. Gabinius heft het groote Synhedrion te Jerusalem op en verdeelt Judea in vijf districten en in ieder een klein Synhedrion. Na zijn vertrek wordt het groote Synhedrion te Jerusalem hersteld. (Semaja en Abtaljon).

46. Herodes, tweede zoon van Antipater, laat vele Galileïsche jongelingen ombrengen. Hij wordt voor het Synhedrion gedaagd, waar hij zoo overmoedig optreedt, dat Hyrkan, bevreesd geworden, de zitting verdaagt en Herodes ontvlucht.

42. Malich, een vriend van het Hamoneïsche huis, laat Antipater vergiftigen, maar wordt op bevel van Herodes omgebracht.

41. Herodes huwt Marianne, kleindochter van Hyrkan. De Parthen vallen in Judea, veroveren Jerusalem en nemen Phasaël en Hyrkan gevangen. De eerste doodt zich in de gevangenis. Den laatste worden

de ooren afgesneden. Herodes vlucht naar Rome. Antigonus, jongste zoon van Aristobulus II, laatste koning uit het Hasmoneïsche huis.

37. Herodes, door Octavianus en Antonius tot koning van Judea benoemd, neemt na een reeks gevechten Jerusalem in, en zendt Antigonus naar Rome, waar deze op verlangen van Herodes gekruisigd wordt. Einde der Hamoneïsche dynastie, die 103 jaren geduurd heeft.

36. Herodes laat de leden van het Synhedrion ombrengen, met uitzondering van Semaja en Abtaljon.

34. De hoogepriester Aristobulus op bevel van Herodes verraderlijk gedood.

30. Hillel en Samai hoofden van het Synhedrion.

29. Vreeselijke aardbeving in de landstreek Saron. Hyrkan door Herodes gedood.

23. Marianne, door Herodes bij het Synhedrion valschelijk beschuldigd, wordt ter dood gebracht. Haar moeder Alexandra, die een opstand bewerkt had, sterft eveneens op het schavot.

18. De vesting Herodion en de stad Caesarea door Herodes gebouwd. Ook de tempel wordt hernieuwd, aan welk kunstwerk acht jaren besteed wordt.

4. Herodes laat zijne zonen Alexander en Aristobulus ter dood brengen.

3. Herodes sterft, nadat hij zijn zoon Antipater had laten dooden. Zijn zoon Archelaus volgt hem op.

Na de gewone jaartelling.

7. Archelaus, zoon en opvolger van Herodes in Judea en Samaria, wordt naar Viënne in Gallië verbannen. Judea en Samaria Romeinsche provinciën. (Census). De Zelotenpartij opgericht onder Tsadok en Juda de Galileër.

29. De Romeinsche landvoogd Pontius Pilatus wil den Joden het heidendom opdwingen, welke toeleg echter mislukt.

36. Izates, koning van Adiabene, gaat met zijne moeder Helena en zijn broeder Monabaz, evenals vele andere heidenen, tot het Jodendom over. (Graf van Helena te Jerusalem).

37. Keizer Caligula verheft Herodes Agrippa, kleinzoon

van Herodes, tot vorst van Palestina. Later wil hij de Joden dwingen het heidendom aan te nemen. (Philo, Joodsch wijsgeer, Apion, vijand der Joden.)

38. De Joden in Alexandrië door Flaccus mishandeld.

41. Claudius bevestigt Agrippa in zijne regeering over Judea en Samaria en diens broeder Herodes als vorst van Chalcis. Gamliel I de oudere, hoofd van het Synhedrion

44. Agrippa sterft te Caesarea. Judea opnieuw bij Rome ingelijfd.

49. Dood van Herodes II, vorst van Chalcis. Agrippa II volgt hem als zoodanig op. Vele Joden trekken, wegens het wanbestuur der Romeinsche landvoogden (Cuspius Fadus, Cumanus, Felix), naar Spanje, Gallië en Germanië. Bloedige opschuddingen door de Zeloten en Sicariërs veroorzaakt.

60. Albinus, Romeinsch landvoogd. Onder zijn bestuur bekleedt Josua ben Gamala het hoogepriesterschap, die zich door het oprichten van scholen verdienstelijk maakt.

64. Gessius Florus brengt de Joden tot wanhoop door zijne gruwelen en geldafpersingen. De leider der oorlogspartij is Eliezer ben Chananja (schrijver van מגלת בית השמנאים) Aan het hoofd der vredegezinden staan Agrippa II, Chananja en Chizkia.

64. Het offer van keizer Nero wordt geweigerd, vele Romeinen gedood. Agrippa vereenigt zich met het Romeinsche leger, maar wordt teruggeslagen. Florus vernietigt het grootste gedeelte der gemeente Caesarea en bedrijft vele gruwelen. Cestius Gallus lijdt met zijn ontzaggelijk leger te Jerusalem door de Zeloten eene verschrikkelijke nederlaag. Simon b. Gamliël II, hoofd van het Synhedrion.

65. Joseph ben Mathias (Flavius Josephus geb. 37, overl. omstreeks 95) wordt belast met de verdediging van Galilea.

67. De Romeinsche veldheer Vespasianus verovert de vestingen Gabara en Jotapata, waarbij vele mannen gedood, vrouwen en kinderen tot slaven worden gemaakt. Hierop vallen Joppe, Tiberias Tabor en

Gischala, waardoor geheel Galilea in de macht der Romeinen is.

69. De Romeinsche veldheer Titus, zoon van Vespasianus, sluit de stad Jerusalem zeer nauw in, in welke stad zeer spoedig een ontzettende hongersnood heerscht, waardoor een groot deel der bevolking het leven verliest.

70. Nadat den 17 Tamuz de offers gestaakt waren en een groot gedeelte van Jerusalem ingenomen was, werpt een Romeinsch soldaat op den 9 Ab een brandend stuk hout in een der bovenkameren des tempels, welk gebouw tot den namiddag van den 10 Ab geheel in vuur opgaat Het bovengedeelte der stad wordt door de Zeloten nog gedurende eene maand verdedigd, waarna zij naar Arabië vluchten. En hiermede is aan 't bestaan van den Joodschen staat voor goed een einde gemaakt. Flavius Josephus leeft sedert in Rome in hoog aanzien en maakt zich als schrijver van geschiedkundige werken zeer beroemd.

Na de verwoesting des 2den tempels.

70—80. Eerste Tannaïten-geslacht. R. Jochanan ben Zakkai sticht eene school (Synhedrion בית דין) te Jabne. Hoofddeelen der traditie : Mischna en Agada. De Mischna weder gesplitst in Halacha, Midrasch en Talmoed. Andere Tannaiten uit dit tijdvak : R. Chanina, R. Zadok, Nachum de Mediër, R. Dosa b. Harchinas, Abba Saul b. Bothnis, Nachum uit Chimso en Nechunja b. Hakana.

80 –138. Tweede Tannaïten-geslacht. R. Gamliël II maakt een einde aan den strijd tusschen de richtingen der Hillelitische en Sammaitische scholen הלכה כדברי בית הלל. R. Eliëzer b. Hyrkan in den ban gedaan. Nadat R. Gamliël afgezet en R. Elazar b. Azarja in zijne plaats benoemd was, wordt de eerste in zijne waardigheid hersteld. Andere beroemde Tannaïten uit dien tijd : R. Akiba (משנה דר' עקיבא) R. Josua b. Chananja (tijdelijk Patriarch), R. Ismaël b. Elisa (בי ר' ישמעאל, 13 afleidingsregels), R. Tarphon, R. Eliëzer uit Modin en R. José de Galileër.

117. Keizer Hadrianus bevrijdt de Joodsche opstandelingen Julianus en Pappus.

130. Opstand tegen Hadrianus. Bar Kochba, gesteund door R. Akiba, geeft zich uit voor Messias en doet den Romeinen veel afbreuk. Julius Severus dempt het oproer, verwoesting van Bithar (132) De tien martelaren.

138—164. Derde Tannaïten-geslacht. Keizer Titus Antoninus Pius staakt de vervolgingen. Simon ben Gamliël III Patriarch. Andere voorname geleerden: R. Meier (gehuwd met Berurja) R. Juda b. Ilaï, R. José b. Chalafta, R. Jochanan uit Alexandrië, R. Simon b. Jochai (volgens de volksoverlevering schrijver van het boek Zohar, 13 jaren in een grot verborgen), R. Elazar b. Samua, R. Nechemja en R. Nathan de Babyloniër. Instellingen van Uscha. Geleerden חברים en onkundigen עמי הארץ. Elisa b. Abuja, de afvallige, (Acher), Akylas of Onkelos, tot het Jodendom overgegaan, vertaalt den bijbel in het Grieksch, welke vertaling door een onbekende in het Chaldeeuwsch wordt overgezet תרגום אונקלוס.

164—200. Vierde Tannaïten-geslacht. R. Juda I (Hannasi Hakkadosch). Zijne Mischnaverzameling wordt als de eenig geldige erkend. Zijne leerlingen maken eveneens Mischnaverzamelingen, die echter niet zulk een autoriteit verkrijgen. Beraitha's voornamelijk van R. Chya en R. Uschia. Vriendschappelijke omgang van den Patriarch met den keizer.

200—280. Eerste Amora-geslacht Juda b. Gamliel II (Hannasi) Keizer Alexander Severus (222—235), vriend van den Patriarch, gouden tijdperk. Andere Amora's in Palestina. R. Chanina, R. Jochanan, R. Simon b. Lakis en R. Josua b. Levi.

In het zuidelijk gedeelte van het Babylonische landschap Mesopotamië vormen vier steden den hoofdzetel der Joden: Pumbeditha, Nehardea, Mata-Mechasja of Sura en Mechuza. Mar Huna, eerste Exilarch of ריש גלותא uit het huis van David.

Abba Areka (Rab. 175—247) en Samuel (165—257) leerlingen van R. Hakkadosch, stichten leerscholen, de eerste in Sura, de tweede in Nehardea

(דינא דמלכותא דינא) Vriendschap met den Perzischen Koning Schabur.

280—320. Tweede Amora-geslacht. De Patriarchen R. Gamliël IV en R. Juda III. Amora's in Palestina, R. Ami, R. Asi, R. Chya b. Abba en R. Zeïra, de voornaamste is R. Abuhu uit Caesarea. De wetgeleerden in Babylonië heeten צורבא מרבנן Als Amora's zijn bekend: R. Huna, R. Juda ben Jecheskel (שיננא), R. Nachman b. Jacob. Opperrechter (Jalta, שבועת הסת) R. Chisda, R. Seseth en Rabba bar Abuhu.

309. Rabbah bar Nachmenie (270—330 עקר הרים) hoofd der school te Pumbeditha, nadat R. Joseph b. Chya (סיני) daarvoor bedankt had.

320—375. Derde Amora-geslacht. Hillel II, Patriarch. Amoras in Palestina: R. Gaggai, R. Jona II, R. José en R. Jeremia uit Babylonië.

325. In de kerkvergadering te Nicaea, onder leiding van keizer Constantinus de Groote, worden zeer nadeelige besluiten voor de Joden genomen.

330. R. Joseph b. Chya volgt Rabbah op als hoofd der school te Pumbeditha. Hij vertaalt het grootste gedeelte der Propheten in het Syrisch.

333. Abaje, pleegzoon van Rabbah, hoofd der school tot 338. In Mechuza staat Raba aan het hoofd der school (הויות דאביי ורבא) die Abaje in Pumbeditha opvolgt. Hij sterft in 352.

351. Oproer te Sepphoris, Tiberias en Lydda tegen den legaat Ursicinus. Sepphoris wordt geheel, Tiberias en Lydda gedeeltelijk verwoest. Duizenden Joden komen om.

361—363. Regeering van keizer Julianus (Apostata). Hij heft vele drukkende belastingen voor de Joden op, noemt den Patriarch Hillel II zijn eerwaarden vriend, en is volgens zijn schrijven van plan den tempel te Jerusalem te doen herbouwen. Hij sneuvelt echter in een strijd tegen de Perzen.

375—427. Vierde Amora-geslacht. R. Aschi b. R. Simai hoofd der Suranische school (Rabbana, onze leeraar). Hij begint met de verzameling van den Babylonischen Talmud, waaraan hij 50 jaar werkt. In

Palestina leeft in dien tijd R. Tanchuma bar Abba, waarschijnlijk de vervaardiger van het werk Jelammedenoe, Midrasch Tanchuma. Ook in Judea is men in dien tijd onledig met het vervaardigen van den Jerusalemschen Talmud.

395. Keizer Theodosius II maakt den Joden het leven ondragelijk.

425. R. Gamliël VI (כהראה) sterft. Het patriarchaat opgeheven.

455. Mar of Tabjomi, zoon van R. Aschi, hoofd der school te Sura, zet het werk zijns vaders voort. Begin der vijfjarige vervolging onder Jesdigerd II. Het lezen van Schema verboden, in de Keduscha ingelascht.

471—498. Jodenvervolging door Phiruz (רשיעא). De exilarch Huna-Mari en de Amora's Amemar en Mesarsaje vallen als offer van hun geloof. De stad Sura verwoest.

471—550. Laatste tijdvak der Amora's. R. José te Pumbeditha en Rabina te Sura leggen de laatste hand aan de Babylonische Talmudverzameling תלמוד בבלי.

500—640. De Sabureïsche tijd.

481—511. Clovis I, eerste Christenkoning der Franken. Onder zijne regeering worden door de kerkvergadering vele nadeelige bepalingen ten opzichte der Joden gemaakt.

493—526. Theoderik de Groote, koning der Oost-Gothen beschermt de Joden tegen hunne verdrukkers.

501. Onder den Perzischen vorst Kobad voert zekere Mazdak hervormingen in, waartegen de Joden onder Mar-Zutra II gedurende 7 jaar zich verzetten. De exilarch wordt echter gevangen genomen en gedood. Abu Kariba Assad Toban, koning van Himjara, (Jemen) gaat tot het Jodendom over.

520. Regeering van Zorah of Jussuf in Jemen. Hij geraakt in oorlog met de Byzantynen en Etiophiërs en sterft den heldendood. Jemen verwoest. De Joden van Jathrib tot slaven gemaakt.

530. Onder Cosroës I Nuschirwan worden de Babylonische leerscholen geopend. R. Giza hoofd te Sura, R. Simoena hoofd te Pumbeditha, de geleerden van

dien tijd heeten Sabureërs סבוראי omdat zij de meening (סברא) der Tannaïten en Amora's voor de praktijk toetsen. Ook houden zij zich bezig met de schriftelijke verzameling van den Talmud.

In Palestina heeten de geleerden Resch Pirke, waaronder Zutra, zoon van den exilarch Mar Zutra II. Zij houden zich bezig met de Agada. De Halacha wordt alleen beoefend met het oog op de praktijk מעשה (R. Jonathan סוף מעשה). Vervaardiging van kleine tractaten מסכתות קטנות.

589. Reccared, koning der West-Gothen, berooft de Spaansche Joden van hunne vrijheid.

622. Mohamed vlucht van Mekka naar Medina (Hegira), waar hij door de Joden ondersteund wordt, die later door hem vervolgd worden.

640—740. Eerste eeuw van het Gaonaat. De Khalif Ali verheft Mar Izak tot Gaon van Sura.

711. De veroveraar Tarik maakt een einde aan de heerschappij der West-Gothen in den slag bij Xeres de la Frontera. Omstreeks dien tijd leeft R. Mozes uit Susan de Punctator הנקדן. De eerste Poëtanen: Jose b. Jose Hajathom, Janai en Eliazer benKalir.

720. Serene, een Syriër, geeft zich voor den Messias uit. Hij heeft vele Syrische en Spaansche volgelingen.

750—755. Een andere valsche Messias, Obadja Abu Isa, maakt veel opgang. Hij wordt door den Khalif Abu Giafar Almanzur vernederd. Zijne volgelingen heeten Isaviten.

760—840. Tweede eeuw van het Gaonaat.

762. Anan ben David, wegens zijne vrijzinnige richting niet tot exilarch gekozen, gaat naar Jeruzalem en sticht eene nieuwe secte, Karaïsme of Ananisme, verbiedt zijne volgelingen het beoefenen van den Talmoed. Vijandschap tusschen Rabbanieten en Karaieten. Overgang van den Chazarenkoning Bulan en zijn hof tot het Jodendom. De Karaieten R. Mocha en R. Mozes massoreten.

768. Keizer Karel de Groote begunstigt de Joden. Kalonymus en zijn zoon Mozes stichten een Talmudschool te Mainz en R. Machir te Narbonne.

813. De strijd tusschen de orthodoxe en wijsgeerige richtingen der Mohamedanen, wordt in de Joodsche scholen in Babylonië overgeplant.

814—840. Lodewijk de Vrome drukt ten opzichte der Joden de voetstappen zijns vaders. Hij verlegt den marktdag van Zaterdag op Zondag en benoemt, ter behartiging hunner belangen, een Jodenmeester. (magister Judaeorum.)

840—940. Derde eeuw van het gaonaat.

842. Paltoj b. Abaje eerste gaon van Pumbeditha.

869. Mar Amram, gaon van Sura, vervaardigt een: „Orde der Gebeden" סדור רר' עמרם.

900. Leo de wijsgeer, keizer van het Byzantijnsche rijk, dwingt de Joden het Christendom te omhelzen. R. Simon uit Kahira vervaardigt een ritueel werk, הלכות גדולות

917—936. Cohen-Zedek b. Jozef, gaon van Pumbeditha. Door zijn toedoen wordt de exilarch Ukba van zijne waardigheid ontzet. Diens opvolger David b. Zakkai zet Cohen-Zedek af, maar later verzoent hij zich weder met hem.

928. Saädja b. Jozef (geboren 892 te Fajum in Opper-Egypte) wordt Gaon van Sura, nadat zijn naam reeds beroemd was door het schrijven van een bijbelcommentaar, een Hebreeuwsche grammatica en een Hebr. woordenboek Hij schrijft tegen het Karaïsme. Daar hij een onrechtvaardig vonnis niet wil bekrachtigen, wordt hij door David b. Zakkai afgezet en vestigt zich te Bagdad (933—937), waar hij zijne beroemde werken, een commentaar op het boek der schepping ספר יצירה en een wijsgeerig werk in het Arabisch אמונות ודעות, over geloof en geloofsleer vervaardigt. Hij sterft in 942.

940. Een kleinzoon van David b. Zakkai wordt door het Mohamedaansche gepeupel vermoord en het exilarchaat wordt door de rectoren der beide hoogescholen opgeheven.

940—1040. Laatste eeuw van het gaonaat.

948. Jozef b. Satia, opvolger van Saädja, treedt af als gaon van Sura. Vier jonge mannen, uitgezonden om gelden in te zamelen tot instandhouding der

school, worden door zeeroovers gevangen genomen en als slaven verkocht. Zij stichten, na hunne bevrijding. elders talmudscholen. Een dezer vier, Mozes b. Chanoch, wordt hoofd (dajan) der school te Cordova.

948. Vorst Abdul Rahman III te Cordova begunstigt de Joden. Zijn minister, Abu Jussuf Chasdai b. Izak Ibn Schaprut (915–970) is een groot bevorderaar der wetenschappen. De taalgeleerde Menachem b. Saruk (910—970) schrijver van een woordenboek מחברת en Dunas b. Labrat (920-980), eerste Andalusische dichter, worden door hem ondersteund. Menachem valt later in ongenade. (Brief aan den koning der Chazaren). Strijd tusschen de Menachemisten en Dunasiten.

955. Chanoch b. Mozes volgt zijn vader op, ofschoon zich een partij voor Jozef b. Izak Ibn Abitur verklaart. In Pumbeditha fungeert als gaon R. Serira (930–1000) schrijver van מגלת סתרים, vele תשובות, en een geschiedkundigen zendbrief aan de geleerden van Kairuan.

985. R. Hai, zoon van R. Scherira (969—1038) tot opperrechter benoemd. In 998 wordt hij gaon. Hij schrijft מאסף, מוסר השכל en eenige talmudische werken. In Duitschland wordt door R. Gerschom (960—1028) en zijn broeder R. Machir een talmudschool gesticht. Deze R. Gerschom is bekend door zijne instellingen תקנות en zijne talmudcommentariën, en wordt genoemd מאור הגלה, licht der ballingschap

1040–1070. Eerste Rabbijnsche tijdvak.
Samuel (Ismaël) Halevi Ibn Nagdela (993—1055) tot staatsminister. Katib, aan het hof van Granada verheven, is de weldoener zijner geloofsgenooten. Hij is de schrijver van הלכתא גברותא, מבוא התלמוד, בן תהילים, ספר העשר enz. Zijn grootste tegenstander is Jona Marinus of Abulwalid Merwan Ibn Ganach (995–1050), de grootste Hebr. grammaticus. Diens hoofdwerk: „Kritiek" is verdeeld in twee deelen רקמה en ספר השרשים.

Salomon ben Juda Ibn Gebirol of Abu Ajub Sulaiman Ibn Jachja (1021—1070) leidt een zwervend jeugdig leven, wordt achtereenvolgens beschermd door Jekutiël Ibn Hassan, Samuel en Jozef Ibn Nagdela. Beroemd zijn zijne werken: כתר מלכות, מקור חיים, תקון מדת הנפש, ענק.

1040. Bachja b. Jozef Ibn Pakuda schrijft חובות הלבבות.

1066. Jozef b. Samuel Ibn Nagdela (geb. 1031) door de heffe des volks vermoord. Eerste Jodenvervolging in Granada, waarbij meer dan 1500 familiën vallen.

1070—1105 Tweede Rabbijnsche tijdvak; de vijf Izaks. Izak Ibn Albalia vorst der Joden en hofastronoom van vorst Almutamed te Sevilla (עבור, קופת הרוכלים.) Izak b. Juda Ibn Giat, rabbijn te Lucena (ס' ההלכות). Izak b. Ruben Albergeloni, rabbijn te Denia (אזהרות, שערי שבועות). Izak b. Mozes Ibn Zakni eerst rabbijn te Denia, later gaon te Pumbeditha.

Izak b. Jacob Alfassi, geb. 1013 bij Fez, gest. 1103 te Lucena, leerling van R. Nissim en R. Chananel te Kairuan, beroemd door zijn talmudisch werk הלכות, volgt zijn vijand Izak Ibn Giat op als rabbijn te Lucena.

In Troyes (Frankrijk) leeft de beroemde R. Salomo Jitschaki רש״י (1039 – 1105), leerling van R. Jacob b. Jakar te Mainz, Izak Halevi en Izak b. Juda te Worms en R. Eljakim te Spiers. Hij is de schrijver van een onovertroffen commentaar קונטרוס op bijna den geheelen talmud en eene verklaring op het grootste gedeelte van תנ״ך. (פרשנדתא).

1096. Eerste kruistocht. Vreeselijke Jodenslachtingen door ongeregelde horden kruisvaarders onder Willem den timmerman, Herman den timmerman, Emicho van Leiningen e. a. te Trier, Spiers, Worms, Mainz, Keulen, Praag en andere plaatsen. Velen slaan de hand aan hunne vrouwen, kinderen en zich zelven om hun geloof niet afvallig te worden. De edele bisschoppen Johansen te Spiers en

Herman III te Keulen trachten hen te beschermen. Meer dan 12000 verliezen het leven.

1099. Godfried van Bouillon laat de Joden te Jerusalem naar de synagoge sleepen en steekt daarna het gebouw in brand.

1105—1171. Derde Rabbijnsche tijdvak.

Jozef b. Meier Ibn Migas (1077—1144), leerling en opvolger van Alfassi, schrijver van commentariën op den talmud מגלת כתרים.

Als dichters zijn bekend de vier gebroeders Ibn Ezra uit Granada, waarvan de voornaamste is Mozes (1070—1139), schrijver van een minnezang ענק, vele gelegenheidsgedichten, gebeden voor Nieuwjaar en Verzoendag en een wijsgeerig werk ערוגת הבשם.

R. Juda Halevi, geboren 1086, de grootste dichter van zijn tijd, arts te Toledo. Behalve zijn vele gedichten, waarvan de voornaamste de Tsionide, schreef hij zijn beroemd wijsgeerig werk כוזרי. In 1141 vertrekt hij naar Palestina. Zijn sterfjaar is onbekend.

1108—1180. Gunstige positie der Joden in Frankrijk. De schoonzoons en kleinzonen van Rasjie stichters der tosafistenschool, n.l. Meier b. Samuel uit Rameru en zijne drie zonen: Izak, Samuel en Jacob Tam; voorts Juda b. Nathan en Izak b. Aser Helevi.

1135. R. Mozes b. Maimun, רמב״ם, geboren te Cordova, (zijn Arabische naam is: Abu Amram Musa ben Maimun Obaid Allah) wijsgeer, talmudist, genees-, wis-, sterre-, natuurkundige, een der beroemdste mannen, welke het Jodendom ooit heeft voortgebracht. Hij woont achtereenvolgens te Fez, in Palestina en Egypte (Fostat). Schrijver van: Verklaring der Mischna פירוש המשנה (waarbij שמנה פרקים) אגרת תימן, חשבון העבור, אגרת השמד een medicinale codex. Onsterfelijk heeft hij zich gemaakt door zijne twee hoofdwerken יד החזקה of משנה תורה, een godsdienst-codex, of overzicht van den geheelen talmud (waarbij behoort ספר המצות) en zijn wijsgeerig werk מורה נבוכים. Hij is rabbijn

van Kahira, lijfarts van sultan Saladin en later opperhoofd van alle Egyptische gemeenten. Zijn beroemdste leerling is: Jozef Ibn Aknin. Voor- en tegenstanders. Hij sterft 20 Thebet 1204 en wordt in Tiberias begraven. Zijn zoon Abulmeni Abraham volgt hem in zijne waardigheden op.

1136. Samuel Chasdai, exilarch te Bagdad, R. Ali, gaon. In Babylonië (Bagdad, Mosul), in Perzië (Tuster) en in Arabië zijn vele bloeiende gemeenten.

1146—47. Tweede kruistocht. Vervolgingen te Keulen, Spiers, Wurzburg (R. Izak b. Eljakim) Bacharach, Carentan, Rameru (R. Jacob Tam wonderdadig gered) en Sully.

1146. De Almohaden, onder hun aanvoerder Abdulmumen, verwoesten de synagogen te Marocco, dwingen de Joden tot den Islam over te gaan, steken naar Andalusië over, en verwoesten in 1148 de synagoge te Cordova. De scholen te Lucena en Sevilla gesloten.

1148. Meier b. Jozef Ibn Migas opent eene leerschool te Toledo. Alfonso Raimundes beschermt de Joden.

Abraham Ibn Daud Halevi (1115—1180) talmudist, wijsgeer en geschiedkundige, schrijver van: דברי מלכי ישראל בבית שני׳ זכרון דברי רומי׳ ספר הקבלה, אמונה רמה. Abraham b. Meier Ibn Ezra, veelzijdig ontwikkeld (talmud, wijsbegeerte, grammatica, natuur-, wis- en sterrekunde). Hij reist door Noord-Afrika, Egypte, Palestina, Babylonië, Italië, Zuid-Frankrijk en Londen. Hij schrijft een groot aantal werken als: שפה ברורה׳ צחות, מאזנים יסוד מורא, een commentaar op de meeste bijbelsche boeken enz.

1165. Daniël volgt Samuel Chasdai op als exilarch en Samuel zijn vader R. Ali als gaon. Vele Joden gaan tot den Islam over (de arts Nathanel). In Kahira en Alexandrië bloeiende gemeenten.

1171. R. Jacob Tam sterft. Hij is de schrijver van commentariën op den talmud, gedichten, en een taalkundig werkje.

Jodenvervolging te Blois; eerste bloedbeschuldiging.

1171—1205. Vierde Rabbijnsche tijdvak.
In Toledo leeft de dichter Juda b. Salomon Alcharizi (תחכמוני); in Tudela, Benjamin b. Jona (מסעות בנימין); in Gerona, R. Zerachja Halevi Gerundi ר׳ז׳ה (מאור); in Narbonne de Kimchiden, waarvan de voornaamste, David Kimchi רד׳ק (1160—1235), schrijver eener bijbelverklaring en een grammaticaalwerk מכלול en ספר השרשים; in Lunel, Juda b Saul Ibn Tibbon, van Granada (1120–1190): hij vertaalt de werken van Bachja, Ibn Gebirol, Juda Halevi, Ibn Ganach, Saädja e. a.; in Posquières, Abraham b. David ראב׳ד (1125—1198), een groot talmudist, bekend door zijn kritiek השגות, tegen Maimuni.

1180. Philip August brengt de Fransche Joden tot den bedelstaf en verdrijft hen een jaar later uit zijn gebied. De school te Rameru bloeit onder Izak b. Samuel ר״י.

1189. Gruwelijke vervolging te London op den kroningsdag van Richard Leeuwenhart, ook de rabbijn R. Jacob uit Orleans vermoord. De vervolging breidt zich uit in andere steden van Engeland. Ook in Duitschland bloedige vervolgingen (Boppard, Neuss en Spiers). Bekend uit dien tijd is R. Juda de Vrome החסיד.

1191. Derde Kruistocht. De paus ontheft de kruisvaarders van hunne schulden tegenover de Joden. Vervolging te Bray.

1209. Paus Innocentius III predikt een kruistocht tegen de Albigenzen in Zuid-Frankrijk, waarbij vele Joden omkomen (Beziers). Besluit van het concilie, dat de Joden op Zon- en Christelijke feestdagen geen arbeid mogen verrichten (ontstaan der Zondagswet).

1215. Ocumenisch Concilie te Rome. De Joden moeten van hun 12e jaar een onderscheidingsteeken dragen.
Synode te Mainz תקנות שׁוֹם.

1232. Maimunisten en Anti-Maimunisten. Salomon uit Montpellier. Jona Gerundi en David b. Saul slingeren den ban tegen Maimuni en zijne werken. De gemeenten van Lunel, Beziers en Narbonne

spreken den ban uit tegen Salomon en zijne volgelingen. David Kimchi reist voor de zaak der Maimunisten naar Spanje. Mozes b. Nachman Gerundi רמב״ן of Nachmani treedt als bemiddelaar op, Nachmani leeft van 1195—1270, schrijft talmudische werken (מלחמות ה׳, חדושים) en bestudeert de Kabbala bij Juda b. Jakar. Abraham Maimuni schrijft ter verdediging zijns vaders een werkje מלחמות ה׳.

1239. Nicolaus, een gedoopte Jood, vroeger Donin geheeten, klaagt den talmud aan bij paus Gregorius IX. De talmud-exemplaren in Frankrijk geconfisceerd en ten vure gedoemd (1242). Jona Gerundi wil naar het graf van Maimuni reizen, om daar boete te doen, maar blijft als rabbijn te Barcelona en Toledo.

1263. Godsdienst-dispuut te Barcelona tusschen Nachmani en den gedoopten Jood Pablo Christiani, waarbij eerstgenoemde overwint. Hij moet echter het land verlaten en vertrekt naar Palestina, waar hij eene verklaring op den Pentateuch schrijft. Hij sterft in 1270.

1264. Bloedige vervolging te London.

Salomon b. Abraham ben Adéret (geboren te Barcelona 1235, gestorven aldaar 1310) רשב״א, schrijft verklaringen op den talmud חדושים en een godsd.-codex תורת הבית. Dit werk wordt aangevallen door R. Aron Halevi רא״ה in zijn בדק הבית, maar wordt door hem verdedigd in משמרת הבית. Ook verdedigt hij het Jodendom tegen de aanvallen van Raymond Martin e. a.

1279. Een zekere Chasdai b. Mozes Taku slingert den ban tegen Maimuni. Hij wordt gesteund door R. Meier b. Baruch (מהר״ם) uit Rodenburg en Salomo Petit te Acco, maar tegengewerkt door den wijsgeer Hillel uit Verona en den exilarch David uit Mosul, welke laatste met den ban bedreigt ieder, die Maimuni in woord of schrift beleedigt.

1286. R. Meier uit Rodenburg wil naar Palestina vertrekken, wordt echter te Ensisheim gevangen gezet. Hij sterft in 1293; zijn lijk wordt in 1307

door zekeren Zuskind Alexander Wimpfen losgekocht en te Worms begraven.

1290. Eduard I verdrijft de Joden uit Engeland, nadat duizenden hunner, beschuldigd van valsche munten vervaardigd te hebben, den marteldood hadden ondergaan.

1291. Vervolgingen in het Oosten. De Joodsche minister Saäd-Adaula door het gepeupel vermoord; de gemeenten te Bagdad en te Acco grootendeels uitgeroeid. Ben-Adéret verheft zijne waarschuwende stem tegen den verderfelijken invloed der kabbalisten: Todros b. Jozef Halevi, Abraham b. Samuel Abulafia, en Mozes ben Sem Tob Leon e. a.

1302. De gemeenten te Röttingen, Wurzburg en Nurnburg door het gepeupel, onder aanvoering van zekeren Rindfleisch, grootendeels uitgeroeid. R. Aser b. Jechiël רא״ש (1250—1327), vertrekt naar Spanje en wordt rabbijn te Toledo. Ben-Adéret spreekt den ban uit tegen Maimuni en de wetenschappen. Hij wordt scherp aangevallen door Jedaia En Bonet b. Abraham of Bedaresi, een Maimunist. Nieuwe twisten tusschen de Anti-Maimunisten onder Abba Mari b. Mozes en de Maimunisten onder Jacob b. Machir Tibbon te Montpellier.

1306. Filips IV verdrijft de Joden uit Frankrijk. De leerscholen en synagogen door den koning verkocht of weggeschonken.

1307. Asjéri vervaardigt een uittreksel van den talmud met het oog op de praktijk.

1310—1406. Izak b. Seset Barfat, leerling van R. Nissim Gerundi, groot talmudist, Rabbijn van Saragossa, later van Valencia en Tortosa. Zijn vriend Chasdai b. Abraham Crescas (1340—1410) een groot wijsgeer, werkt zeer weldadig voor het Jodendom.

1320—21. Herdersvervolging en vervolging veroorzaakt door de melaatschen in Zuid-Frankrijk. Robert van Napels verhindert de verdrijving der Joden uit Rome.

1336—37. Jodenvervolging in Beieren onder twee edellieden: Königе Armleder.

1340. R. Jacob Asjéri (1280—1340) vervaardigt een

godsd. codex in 4 afdeelingen טורים. Levie b. Gersom of Gersonides (רלב״ג 1288–1340) schrijft een Methodologie der Mischna יסוד המשנה en een wijsgeerig werk מלחמות ה׳.

1348. Zwarte dood. De Joden beschuldigd bronnen en rivieren vergiftigd te hebben; groote slachtingen in Spanje, Frankrijk en Duitschland. Straatsburg, Bazel, Freiburg, Keulen, Spiers, Worms, Oppenheim, Frankfort, Mainz, Breslau, Maagdeburg, Brussel en andere Joodsche gemeenten geheel of gedeeltelijk uitgeroeid. Kasimir de Groote in Polen en Don Pedro IV in Spanje beschermen hun Joodsche onderdanen. Invoering van den Morenoegraad door Meier b. Baruch Halevi.

1380. Wegens den moord op Don Jozef Pichon, schatmeester van Hendrik II, worden de Joden in Spanje vervolgd en de Joodsche rechtspleging aldaar opgeheven.

1391. Vreeselijke Jodenvervolging in Spanje. Meer dan 70 gemeenten geheel of gedeeltelijk uitgeroeid. Velen nemen in schijn het Christendom aan. Anoesim, Marranos.

1394. Karel VI verdrijft de Joden uit Frankrijk. De rabbijn Salomo Levie uit Burgos (1353—1435) gaat tot het Christendom over, neemt den naam aan van Paulus Burgensis of de Santa Maria en berokkent zijn vroegere geloofsgenooten onnoemelijk veel leed. Chasdai Crescas, Josua b. Jozef Ibn Vives en Izak b. Mozes Halevi (Profiat Duran אפדי) verdedigen het Jodendom tegen de aanvallen van Salomo Paulus אל תהי כאבותיך׳ כלימת הגוים.

1406. Simson b. Tsemach Duran רשב״ץ volgt Izak b. Seset op als rabbijn der Noord-Afrikaansche gemeenten.

1412. Een monnik, Fray Vicente Ferrer, krijgt van de Koningen van Castilië en Arragon verlof, de Joden te dwingen in de synagogen zijne predikatiën aan te hooren. Meer dan 20.000 Joden worden met geweld gedoopt.

1413—14. Godsdienst-dispuut te Tortosa tusschen den apostaat Josua Lorqui of Maestro Geronimo de

Santa Fe (מגד״ף), lijfarts van Paus Benedictus XIII (Pedro de Luna) en eenige (16 á 17) aanzienlijke Joodsche geleerden, waarvan de voornaamsten: Don Vidal b. Benvenisti Ibn Labi en Jozef Albo.

1420—21. Strijd tusschen de Hussieten en de Duitschers, welke laatsten vele Joden ombrengen. Jacob b. Mozes Moen. Halevi מהרי״ל verordent eenige vastendagen, Maharil 1365—1427 is de vervaardiger van vele kerkelijke melodiëen, Jozef Albo en Jozef Ibn Sem Tob, beroemde wijsgeeren: כבוד אלקים, עקרים.

1453. De Franciskaner monnik Johannes de Capistrano door den Paus tot Inquisiteur benoemd, woedt tegen de Joden in Oostenrijk, Beieren en andere landen (geesel der Hebreërs) Ook Kasimir van Polen wordt door hem tegen de Joden ingenomen. Inneming van Konstantinopel door de Turken onder Mohamed II. Het Turksche rijk wordt voor de Joden opengesteld. Hekim Jacob lijfarts, Mozes Kapsali (1420-1495) opperrabbijn (Chacham Baschi) en staatkundig opperhoofd der Turksche Joden.

1465—1474. Bloedige vervolgingen van Joden en Marrano's in Spanje. De twisten en de daarop gevolgde verzoening tusschen Hendrik IV en zijne zuster Isabella, als ook het huwelijk der laatste met den Arragonischen Infant Don Fernando (Ferdinand de Katholieke) hebben de treurigste gevolgen voor de Joden.

De Joden in Italië hebben het zeer goed. Vertegenwoordigers der wetenschap: Messer Leon (מכלל יופי en נופת צופים) en Elia del Medigo. De Talmud wordt beoefend door Juda Menz en Jozef Kolon (מהרי״ק). In Duitschland leven de talmudisten Jacob Weil en Israel Isserlein, leeraren van Israel Bruna en Jozef Kolon.

1478. Op aansporing van Ferdinand en Isabella wordt door paus Sixtus IV de Inquisitie in Spanje formeel ingevoerd. Eerste rechtbank te Sevilla. Vele marranos vluchten naar Granada en andere naburige rijken.

1483. Thomas de Torquemada, prior te Segovia, benoemd

tot generaal Inquisiteur, voert, niettegenstaande het verzet van den Arragonischen adel, de Inquisitie ook aldaar in, waardoor duizenden marranos den brandstapel bestijgen.

1492. Na den val van het rijk van Granada, worden op aanraden van Torquemada alle Joden uit Spanje verdreven (9 Ab), na vergeefsche pogingen van don Izak Abrabanel om den ramp te voorkomen. De ongelukkigen hebben veel te lijden. Velen gaan naar Portugal (Izak Aboab), anderen naar Afrika, Turkije en Italië. Ferdinand I van Napels en Bajazid II van Turkije nemen hen liefderijk op.

Don Izak b. Juda Abrabanel, geboren te Lissabon 1437, overleden te Venetië 1509, schatmeester van Alfonso V van Portugal, Ferdinand van Spanje, Ferdinand I van Napels en diens zoon Alfonso II, is de schrijver van eene verklaring op den Pentateuch, de eerste Profeten, de Hagada en andere werken.

1493—98. Vreeselijke rampen der Joden in Portugal onder Joao II en Dom Manuel. Vele Joden met geweld gedoopt (Levi b. Chabib). De overigen ontruimen het Pyreneesche schiereiland.

1495. Elia Mizrachi opvolger van Mozes Kapsali te Constantinopol en Jacob Ibn Chabib, rabbijn van Salonichi (schrijver van עין יעקב). Samuel, jongste zoon van Izak Abrabanel, schatmeester van Don Pedro de Toledo, vice-koning van Napels. De Joden uit vele Duitsche steden verjaagd. In Praag fungeert als rabbijn R. Jacob Polak (Pilpul, disputatie).

1505. Een gedoopte Jood, Johannes (vroeger Jozef) Pfefferkorn, klaagt den talmoed aan bij keizer Maximiliaan, nadat op zijn naam door de Keulsche Dominicaners, aan wier hoofd Jacob van Hoogstraten, eenige pamfletten uitgegeven waren. Johannes Reuchlin (1455—1522) verdedigt den talmud en de Joden, o. a. in zijn beroemden „Oogspiegel of Bril” tegen de pogingen van Hoogstraten, van Karben, van Tongeren. Hij wordt ook gesteund door den aartsbisschop van Mainz, Uriël

van Gemmingen, met het gevolg, dat de Joden hunne talmud-exemplaren terug krijgen.

1524. De kerkhervormer Martin Luther (1483—1546) vertaalt den bijbel uit het Hebreeuwsch in het Duitsch. Elia Levita (1468—1519) onderricht vele voorname Christenen in de Hebreeuwsche taal.

1524. David Reubeni geeft zich uit voor een broeder van een Joodschen vorst in Arabië, belast met eene zending om van den Paus en de andere vorsten vuurwapenen te koopen, om de Turken uit Palestina te verdrijven. Hij wordt door Paus Clemens VII en Joao III welwillend ontvangen.

Diogo Pirez (Salomon Molcho 1501—1531) meent in David Reubeni den Messias gevonden te hebben, houdt predikatiën in Adrianopel, Salonichi en Palestina (verzameld in ספר המפואר). Beiden worden door Keizer Karel V ter dood gebracht.

1530. De Inquisitie tegen de Marrano's in Portugal ingevoerd.

1538. Jacob Berab, rabbijn van Safet, wordt door 25 rabbijnen, daartoe bijeengeroepen, gepromoveerd, om als hoofd van een aanstaand Synhedrion te staan. De totstandkoming daarvan mislukt echter door het verzet van den rabbijn van Jerusalem: Levi ben Jacob Chabib.

1558. Jozef Karo b. Efraim (1488—1575), opvolger van Jacob Berab te Safet voltooit zijn godsdienst-codex שלחן ערוך, nadat hij vele jaren vroeger zijne verklaring op den codex van Jacob Aschéri onder den naam van בית יוסף voltooid had. Hij is zeer gekant tegen het werk: „Verlichting der oogen", מאור עינים van Azarja ben Mozes dei Rossi מן האדמים, geboren te Mantua 1514, gestorven te Ferrara 1578.

In Polen zijn als groote Talmudgeleerden beroemd „Salom Sachna", leerling van Jacob Polak, Salomon Lurja, schrijver van ים של שלמה en Mozes Isserles רמ״א (1530—1573), Deze laatste schrijft eene aanvulling, מפה, op den codex van Karo, ten

*

behoeve der Duitsche Joden. Instelling der Joodsche synode ועד של ארבע ארצות.

1559. Paus Paul IV (Johannes Petrus Caraffa) laat 10000 à 12000 geconfisceerde Talmoedexemplaren verbranden. Jozef Ottolenghi, hoofd der Talmudschool te Cremona.

1593. Tien Marraansche familiën komen onder Jacob Tirado uit Portugal te Amsterdam. Mozes Uri en diens zoon Aron uit Emden nemen hen in het Jodendom op. De eerste synagoge „Beth Jacob" in 1598 ingewijd. Juda Vega eerste rabbijn. Hij wordt opgevolgd door Izak Uziël.

1614. De Joden te Frankfort a/M. door de gilden onder den koekbakker Vincent Fettmilch, mishandeld, beroofd en weggejaagd. Hetzelfde geschiedt te Worms. Fettmilch wordt later ter dood gebracht en de Joden in beide steden weder toegelaten.

1629. Lipman (Jom Tob) Heller, vroeger rabbijn te Weenen, thans te Praag, wordt bij keizer Ferdinand II door zijne geloofsgenooten van laster tegen het Christendom aangeklaagd. Hij wordt tot eene groote geldboete veroordeeld en uit het rijk verbannen. Hij verklaart de Mischna (תוספות יום טוב) Hij sterft in 1645.

1636. Vele Duitsche vluchtelingen komen te Amsterdam. Zij vormen eene afzonderlijke gemeente. Mozes Weil, rabbijn. Ook te Rotterdam wordt eene gemeente gesticht door Abraham en David Pinto. Josiahu Pardo, rabbijn. Ook in Hamburg verrijst een synagoge, niettegenstaande het verzet van den Lutherschen pastoor Johannes Muller. Izak Athias, rabbijn.

1648—1658. Vele Joodsche gemeenten in Polen geheel of gedeeltelijk uitgeroeid door de Kozakken onder hun Hetman Zinwii Bogdan Chmelnicki (Chmel). Meer dan een kwart millioen Joden worden omgebracht.

1648. Sabbatai Tsewi (geboren te Smyrna 9 Ab 1626 gestorven 1676), geeft zich voor Messias uit. Hij wordt uit Smyrna, later uit Salonichi verbannen. Hij bezoekt o. a. ook Jerusalem, treedt te Kairo

in het huwelijk en wordt ondersteund door Rafaël Jozef, Nathan Benjamin Levi uit Gaza, geeft zich uit voor den profeet Elia. Sabbatai Rafaël en Mathatia Blog verkondigen overal den roem van den Messias. Samuel Primo, zijn secretaris. Algemeen geloof in den nieuwen Messias. Te Amsterdam en andere steden elken sabbath de priesterzegen uitgesproken. Alleen de rabbijn van London (vroeger te Amsterdam), zich te Hamburg ophoudende, n. l. Jacob Sasportas, waarschuwt tegen den bedrieger. Hij wordt gevangen genomen en te Abydos (מגדל עז) opgesloten. Later naar Adrianopel gevoerd, waar hij tot den Islam overgaat. Hij sterft in Dulcigno.

1656. De beroemde rabbijn der Portugeesche gemeente te Amsterdam, Menasse ben Israël (1604—1657), bewerkt dat Olivier Cromwel, protector van Engeland, en het Parlement den Joden toestaan zich aldaar te vestigen.

1656. Baruch Spinoza (1632—1677), leerling van Saul Morteira en Menasse ben Israel wordt wegens afvalligheid door de rabbijnen van Amsterdam in den ban gedaan (6 Ab). Zijn wijsgeerig werk: „Tractatus Theologico Politicus", wordt door de geestelijken van alle gezindten verboden.

1670. De Joden door Keizer Leopold uit Oostenrijk verbannen. Eenige Joden vestigen zich te Berlijn. Richard Simon, Hendricus Morus en andere Christenen bestudeeren vlijtig de Joodsche werken en sporen hunne geloofsgenooten tot verdraagzaamheid aan. Anderen daarentegen, zooals Wulf, Wagenseil en Eisenmenger gebruiken die kennis om de Joden aan te vallen (Ontdekt Jodendom).

1675. De Groote Synagoge der Portugeesche gemeente te Amsterdam ingewijd.

1700. Ontstaan van vele geheime Sabbatiaansche secten, (Mordechai Mochiach, Juda Chasid, Chaïm Malach, Nechemja Chajun en Salomon Ayllon. De laatste was eerst rabbijn te London, later te Amsterdam).

1713. Twisten te Amsterdam tusschen den rabbijn der Hoogduitsche gemeente Tsewi Hirsch Aschkenazi

(Chagam Tsewi 1658—1718) en dien der Portugeesche gemeente, Salomon Ayllon, wegens den bedrieger Chajon, tegen wien de ban was uitgesproken door Chagam Tsewi en Mozes Chages. Beide laatsten vertrekken uit Amsterdam, Chagam Tsewi wordt rabbijn te Lemberg. Vele rabbijnen slingeren den ban tegen Chajon, die, na vele omzwervingen, in Noord-Afrika sterft.

1751. Jonathan Eibeschutz (1690—1760), rabbijn van Altona, Hamburg en Wandsbeck, door Jacob Israël Herschel of Jacob Emden (1698—1776), zoon van Chagam Tsewi, wegens het vervaardigen van amuletten van Sabbatianisme beschuldigd. Beide partijen krijgen een grooten aanhang. Jechezkel Landau (1713—93) treedt als bemiddelaar op.

1753. Izak Abraham Euchel en Mendel Breslau stichten eene vereeniging tot bevordering der kennis van de Hebreeuwsche taal, en richten een tijdschrift op: „Measef" (Measefim). Medewerkers zijn: Mendelssohn, Wessely, David Friederichfeld en David Franco Mendes.

1755. Jacob Frank of Frenk een Sabbatiaan, geeft zich voor Messias uit (Heilige Heer); doch gaat later met velen zijner volgelingen tot het Christendom over.

1764. Elia Wilna (הגר״א 1720—1797), een der beroemdste Talmoedgeleerden, weet te bewerken, dat het Nieuw-Chasideïsme, gesticht door Israel uit Miedzibos (בעש״ט) en Beer uit Mizricks door alle gemeenten in den ban wordt gedaan.

1783. Mozes Mendelssohn, geboren te Dessau 1729, gestorven te Berlijn 1786, voltooit zijne Pentateuchvertaling in het Hoogduitsch. Zijne medehelpers aan de verklaring van den Pentateuch en andere heilige boeken: zijn Salomon Dubno, Hartwig Wessely en Herts Homberg Zijne leeraren waren David Fränkel, Israel Leon Zamosc en Gumperts. Zijn grootste vriend is Gothold Efraim Lessing. Zijn tegenstanders, de rabbijnen Jecheskel Landau, Rafael Cohen en Pinechas Hurwits. Door Frederik de Groote tot hofjood benoemd. Wereldbe-

roemd is zijn wijsgeerig werk: „Phaedon" en een zendbrief aan Lavater.

1788. Herts Medelsheim of Cerf Beer (1730—1793) alsook graaf Mirabeau en pater Gregoire springen in de bres voor de rechten der Joden.

1791. De Joden in Frankrijk door koning Lodewijk XVI op voorstel van Duports geëmancipeerd.

1796. De emancipatie der Joden in Nederland afgekondigd. Scheuring in de Joodsche gemeente te Amsterdam. Eene nieuwe gemeente: „Adat Jesurun" gesticht.

1806. Vergadering van Joodsche notabelen uit Frankrijk, Duitschland en Italië, door Napoleon I te Parijs bijeengeroepen, Abraham Furtado, voorzitter.

1807. Het groote Synhedrion komt op bevel van Napoleon te Parijs bijeen. David Zinsheimer is voorzitter (Nasi), Segre, vice-voorzitter (Ab-Beth Din) en Abraham di Cologna, tweede bijzitter (Chagam.) Afgevaardigden van Amsterdam zijn: mr. Carolus Asser, dr. H. de Lemon en J. Littwack. Lodewijk Napoleon, koning van Holland, bewerkt eene hereeniging der Oude en Nieuwe gemeente te Amsterdam.

1808. Jerôme, koning van Westphalen, schenkt zijn Joodsche onderdanen volledige burgerrechten.

Israël Jacobson, hoofd van het consistorie te Cassel (confirmatie).

1809—1812. De Joden in vele staten en steden van Duitschland geëmancipeerd.

1818. Nieuwe tempel der hervormde Joden te Hamburg ingewijd. Jacobson, Auerbach, Kley en Gotthold Salomon doen het traditioneele Jodendom veel afbreuk. Ook Leipzig krijgt een tempel. Izak Bernays (1792—1849) en Izak Mannheimer (1793—1864) brengen der hervorming hevige slagen toe. Beroemde talmudisten uit dezen tijd zijn: Mordechai Benet, Jacob Lissa, Akiba Eger en Mozes Sofer.

1819. De Joden in Frankfort en andere Duitsche steden vervolgd en mishandeld (hep-hep). Heinrich Heine en Ludwig Borne verdedigen in warm gestelde geschriften hunne voormalige geloofsgenooten.

1820. Izak Marcus Jost (1793—1860) schrijft eene: „Geschiedenis der Joden". Nachman Cohen Krochmal (1780—1840), en zijn leerling Salomon Juda Rapoport (1790—1867) wekken de Poolsche Joden op tot beoefening van den talmud, de geschiedenis en andere wetenschappen.

1832. Samuel Goldenberg richt een tijdschrift op כרם חמד, waaraan voornamelijk medewerken Leopold Zunz, Michael Sachs (1408—1864) vervaardiger eener berijmde Duitsche vertaling van מחזור, Izak Samuel Reggio en Samuel David Luzzatto (1800—1865) professor aan de rabbijnenschool te Padua.

1834. Andere tijdschriften door Ludwig Philipsson en Abraham Geiger opgericht, ondermijnen het Jodendom. Hiertegen trekt de beroemde rabbijn Samson Raphael Hirsch, eerst rabbijn te Emden, later te Frankfort, met goed gevolg te velde in zijn אגרות צפון, 19 brieven van ben-Naphtalie.

1840. Vreeselijke vervolging en mishandeling der Joden te Damascus. Zij worden van ritueelen moord op zekeren pater Tomato en diens knecht, welke spoorloos verdwenen zijn, beschuldigd. Scherif Pascha, gouverneur van Damascus en de Fransche consul Ratti Menton, laten vele Joden vreeselijk folteren om hen tot bekentenis te dwingen. De andere consuls met dien van Oostenrijk, Merlato, aan het hoofd, verheffen hun stem tegen deze onmenschelijkheid. Baron Nathaniël de Rothschild en de philantroop Sir Mozes Montefiore wenden zich tot de verschillende regeeringen om aan de gruwelen een einde te maken. De Fransche minister Thiers werkt de edele pogingen van Lord Palmerston, Prins Metternich en andere menschenvrienden tegen. Adolph Cremieux en Montefiore reizen naar Egypte en bewerken bij den Pascha Mehemet Ali de bevrijding der gevangenen, nadat reeds vier personen aan de folteringen bezweken zijn. Cremieux en de beroemde Arabist Salomon Munk (1802—1867) trachten door het oprichten van scholen kennis en beschaving onder de Oostersche Joden te verspreiden.

1844. Rabbijnen-vergadering te Brunswijk, bijeengeroepen door Samuel Holdheim, tot hervorming van het Jodendom. Vele vrome rabbijnen, aangespoord door Herschel Lehren en Abraham Prins te Amsterdam, waarschuwen tegen de besluiten der rabbijnenvergadering. Michael Sachs brengt het streven van Holdheim gevoelige slagen toe.

1848—52. Uitbreiding der emancipatie der Joden in Frankrijk, Beieren, Lubeck, Hamburg en Denemarken.

1854. Oprichting van een Rabbijnen-seminarium te Breslau door Zacharias Fränkel (1801—1875), waaraan medewerken Bernays, Hirsch en Graetz (schrijver van eene geschiedenis der Joden). In Altona leeft de rabbijn Jacob Ettlinger, schrijver van Talmudische werken, o. a. ערוך לנר.

1856. Czaar Alexander II van Rusland geeft zijn Joodsche onderdanen meerdere vrijheden.

1858. De kleine Edgar Mortara wordt te Bologna aan zijne ouders ontroofd en op bevel van Paus Pius IX in de Katholieke Kerk opgenomen.

1860. Oprichting van het „Algemeen Israëlietisch Verbond" (Alliance Israélite Universelle) te Parijs door Adolphe Cremieux. De rabbijn Meijer Lehmann te Mainz verdedigt met vrucht het traditioneele Jodendom tegen het verderfelijk streven van Abraham Geiger en Ludwig Philippson.

1862. Reorganisatie van het Nederlandsch Israëlietisch Seminarium te Amsterdam. Dr. J. H. Dünner (geboren Krakau 1832) tot rector benoemd. De meeste thans fungeerende opperrabbijnen, rabbijnen en godsdienst-onderwijzers in Nederland zijn tijdens zijn rectoraat gevormd.

1870. De Joden van Italië door koning Victor Emanuel II geëmancipeerd.

De Hoofdcommissie tot de zaken der Israëlieten in Nederland (opgericht 1817) wordt vervangen door de „Centrale Commissie tot de Algemeene Zaken van het Nederlandsch Israëlietisch Kerkgenootschap". Afscheiding van het Portugeesch Israëlietisch Kerkgenootschap.

1874. Dr. Dünner wordt tot opperrabbijn van het district Noord-Holland benoemd.

1882. Begin der vreeselijke Jodenvervolgingen in Rusland onder de regeering van Czaar Alexander III. Bij duizenden vluchten de Joden uit Rusland naar Duitschland, Frankrijk, Nederland en Engeland, maar vooral naar Noord-Amerika. Bij alle weldenkenden vinden zij eene liefderijke opname (Montefiore, baron Hirsch, Alliance). Ook de Joden van Rumenië, Marokko en Perzië hebben veel te lijden, terwijl in Duitschland het antisemietisme onrustbarende vorderingen maakt.

1895. Niettegenstaande het woelen der antisemieten in Weenen en andere steden, worden de Joden van Oostenrijk-Hongarije door keizer Frans Jozef geëmancipeerd,

1896. Baron Moritz Hirsch, de beroemde philantroop, de weldoener der Russische Joden, sterft in den ouderdom van 66 jaar.